

Akcent

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M862.gif&title=Leksykon&caption=Odmienności akcentowe w gwarach polskich. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 35.}Akcent w dialektach. Różnic w zakresie akcentu między polszczyzną ogólną i gwarami ludowymi jest niewiele. W większości gwar akcent jest taki sam jak w języku ogólnym, czyli występuje na ogół na przedostatniej sylabie (tzw. akcent paroksytoniczny). Dotyczy to także, jak i w polszczyźnie potocznej (zgodnie z normą użytkową), wyrazów zapożyczonych zakończonych na *ika*, *yka*, np. Amer|yka, muz|yka, oraz form lmn. czasu przeszłego i trybu przypuszczającego, np. chodzil|iliśmy, czytal|iliśmy, chodz|iłbym, czytalib|yście, które w języku ogólnym (w normie wzorcowej) mają akcent na trzeciej lub czwartej sylabie od końca wyrazu. Jedynie w gwarze jabłonkowskiej (zob. Śląsk Cieszyński), podhalańskiej (zob. Podhale), spiskiej (zob. Spisz) i nieregularnie orawskiej (zob. Orawa) po polskiej stronie akcent pada na sylabę początkową. Jest to tzw. akcent inicjalny, który występował w języku staropolskim. Z kolei pod wpływem języka białoruskiego zmienia się miejsce akcentu w polszczyźnie północnokresowej i w części gwar Podlasia i Suwalszczyzny (podlasko-suwalskich), a pod wpływem ukraińskim w polszczyźnie południowokresowej i w gwarach Pogranicza wschodniego młodszego (Zamojskie, Przemyskie). Może to być akcent na ostatniej sylabie (akcent oksytoniczny), zwłaszcza w rzeczownikach na *-uk*, *-uch* (dziec|iuuk, Ant|luk, leni|uch), w stopniu wyższym przysłówków (rani|ej, dawn|iej, trudn|iej), w formach 2. os. lp. trybu rozkazującego (daw|aj, nie patrz|aj, po|łóż, zaj|dzi), w proklitykach i enklitykach, tj. w połączeniach dwuwyrzowych z partykułą przeczącą (nie m|am, nie chc|em), w połączeniach dwuwyrzowych przyimek + zaimek (u n|as, za w|as) oraz w formach czasownikowych z enklityką *się*, por. nie boj|e się, dow|ie się; uczy|li się, pozeni|li się. O wiele rzadziej występuje akcent na trzeciej sylabie od końca (akcent proparoksytoniczny), który charakteryzuje głównie formacje przymiotnikowe z przyrostkiem *-eńki* (ch|udzieńki, cz|yścieńki, mal|usieńki, mł|odzieńki). Przez akcent rozumie się także szczególny sposób wymowy, np. akcent kresowy, krakowski, wielkopolski. Akcent kresowy polega na silniejszym wymawianiu sylab akcentowanych przy równoczesnym osłabieniu wymowy i zwężeniu samogłosek nieakcentowanych. Potocznie nazywa się to zjawisko „zaśpiewem” lub „śpiewaniem”. Akcent krakowski cechuje przeciąganie ostatniej samogłoski w wyrazie na końcu zdania lub frazy, np. Staszeeek! Chodź no tuuu! Por. Archaizmy fonetyczne.

Czy wiesz, że...Akcent inicjalny charakterystyczny jest też dla południa Kaszub. Północne Kaszuby mają akcent swobodny (może padać na każdą sylabę) i akcent ruchomy (w różnych formach jednego wyrazu mogą być akcentowane różne sylaby), np. n|oga, ale na nog|ach.